

סימן מד שעור חיוב האב במזונות ילדיו, כשהאם עובדת

ראשי פרקים

- א. חיוב עצמאי או מכח מזונות האם
- ב. כאשר האם מתה
- ג. לפי כבודו ועושרו
- ד. כאשר האם משתכרת
- ה. שיעור החיוב בתקנת אושא

אשה החיה בנפרד מבעלה, תובעת מזונות גבוהים עבור ילדיה. לטענתה - האב משתכר במשכורת גבוהה ביותר, ולכן היא תובעת שמזונות הילדים יהיו בהתאם לשכרו. האב טוען, שהיות והאם אף היא משתכרת בשכר גבוה, חייבת האם להשתתף במזונות הילדים ולא להפיל את כל העול עליו. (אין הכחשה באשר לגובה משכורות האב והאם).

השאלה הנ"ל מורכבת למעשה משתי שאלות עיקריות. א'- האם שעור חיוב האב במזונות ילדיו הוא שיעור קבוע, או ששעור זה משתנה בהתאם לגובה ההכנסה של האב או נכסיו. ב'- בהנחה ששעור זה משתנה בהתאם לעושרו של האב, לאור העובדה שהאם עובדת ומשתכרת בשכר גבוה, אף שאינה מחויבת לפרנס ילדיה, האם יש לחייבה בחיוב שמעבר למינימום.

א. חיוב עצמאי או מכח מזונות האם

הבעל חייב במזונות אשתו לפי כבודו (משנה כתובות סד, ב: "במה דברים אמורים בעני שבישראל, אבל במכובד - הכל לפי כבודו"). והנה הרמב"ם בהלכות אישות (יג,ו), לאחר שפסק שלענין מדור האשה וכסותה חייב הבעל לפי עשרו (שם בה"ה), כתב וז"ל:

"ולא האשה בלבד, אלא בניו ובנותיו הקטנים בני שש או פחות, חייב ליתן להם כסות המספקת להם, וכלי תשמיש ומדור לשכון בו. ואינו נותן להם לפי עשרו אלא כפי צרכן בלבד."

ומקור דברי הרמב"ם, ע"פ הסברו של הרב המגיד שם; "לפי שלא הוזכר חילוק בין עשיר לעני אלא באשה, ופשוט הוא". הרי שדין זה כתב הרמב"ם מהעדר הלכה מפורשת המחלקת בין עני לעשיר בחיובים שאינם בגדר חיובי בעל לאשתו. לכאורה לפי זה, אין האמור בדברי הרמב"ם מתייחס אך ורק לחיוב כסות ומדור, אלא לכל החיובים שבין אב לילדיו, ובכלל זה מזונות הילדים ומזונות הבנות לאחר מיתתו (ראה: שו"ע אהע"ז קיב,ו).

הב"ש (עא,א) לומד מדברי הרמב"ם הנ"ל בדין כסות, לענין מזונות, שאין האב

חייב לזון ילדיו לפי עושרו. והדברים עולים עם דברי המגיד הנ"ל. אולם, בניגוד לפסק ההחלטי של הבי"ש, הח"מ (עא,א), מסתפק בדין זה, ורוצה לתלות את ספיקו במחלוקת הראשונים אם מזונות הילדים הינם מכח מזונות האם או חיוב עצמאי. בשאלה זו נחלקו הר"ן והרא"ש. הר"ן (כתובות כח, ב בעמוה"ר) כתב: "כדרך שחייב לזון את האם כך חייב לזון את הבן". הרי שסובר שמזונות הילדים חיובם מכח מזונות האם. ואילו מדברי הרא"ש בתש"י (ז,ז) נלמד שאין מזונות הילדים מכח אדם, שהרי אף במציאות שאין הוא חייב במזונות האם, כגון בפנויה שילדה, חייב הוא במזונות ילדיו. אי"כ לדברי הח"מ, נדו"ד תלוי בדברי הר"ן והרא"ש.

אך לכאורה מדברי הרמב"ם נראה שאין ליצור זיקה בין סיבת החיוב (עצמאי או מכח האם) לגובהו (מינימום או לפי עושרו). שהרי בדברי הרמב"ם הנ"ל מבואר (לפי הסבר הרב המגיד) שאין האב חייב במזונות ילדיו לפי עושרו, ואילו בהל' אישות (יב,יד), כתב:

"כשם שאדם חייב במזונות אשתו, כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים עד שיהיו בני שש שנים."

הרי שלמרות שסובר שבסיס החיוב נובע מחיוב האם, פוסק הרמב"ם שהחיוב אינו נמדד לפי עושרו. גם מה שרוצה הח"מ ללמוד מדברי הרא"ש בתש"י, שאין חיוב מזונות הילדים מקורו בחיוב מזונות האשה, ממה שמחייבים את האב לזון את בנו שנולד מהפנויה, נסתר אף הוא לכאורה מדברי הרמב"ם בשני מקומות שונים. בפ"ט מאישות הי"ד, פסק הרמב"ם שבת של ממאנת יש לה מזונות (וראה שם בנו"כ כיצד מי שיש לה ילדים יכולה למאן, ובב"ח אהע"ז סי' קיב). הרי שאף שאינו חייב מזונות לאימה, שהרי מיאנה בו, מ"מ חייב הוא לבת. וכן בפכ"א מאישות הי"ז, כתב:

"הגרשה אין לה מזונות אע"פ שהיא מניקה את בנה, אבל נותן לה יתר על שכרה דברים שהקטן צריך להם, מכסות ומאכל ומשקה וסיכה וכיוצא בזה."

הרי שאף שאין האב חייב במזונות גרושתו, מ"מ חייב הוא במזונות בנו היניק. (ובת גרושה הכוונה אף אם הבת נולדה אחר הגרושין, ראה; הפלאה קו"א קיב,ג, שהוכיח דין זה מבת ממאנת). משתי הלכות אלו מבואר, שאף שסובר הרמב"ם שמזונות הילדים מכח מזונות האם, מ"מ גם כאשר אין האם ניזונת, מחמת היותה ממאנת או גרושה, מ"מ חייב האב במזונות הבן. לדברי הרמב"ם מסתבר שיהיה האב חייב אף במזונות בנו מהפנויה, אף שאינו חייב במזונות אימו, ולמרות שבסיס חיוב המזונות נובע ממזונות האשה (לדברי הרמב"ם בפ"ב מאישות הי"ד הנ"ל). ולכאורה גם דברי הרמב"ם צריכים ביאור, שאם מקור החיוב הוא במזונות האם, אי"כ מדוע חייב במזונות בת גרושה וממאנת. ועיין באבני מילואים (עא,א) שביאר בדברי הרמב"ם, שאין כוונתו ליצור זיקה בין מזונות האם למזונות הילדים, ופשוט שאף במקום שאין האב חייב במזונות האם, חייב הוא במזונות הילדים, וכמש"כ הרמב"ם בדין בת ממאנת ובן גרושה, אלא כוונתו שמהות התשלום הוא בבחינת "חיוב" מזונות ולא בבחינת צדקה, ונפק"מ לענין כפייה, דמדן צדקה אין כופין לזונם אא"כ האב אמיד, משא"כ אם אינו אמיד ניתן לחייבו רק אם החיוב מדין מזונות ולא מדין צדקה.

והנה שנינו בגמ' כתובות סה, ב: דרש רבי עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה, אע"פ שאמרו אין אדם זן את בניו ובנותיו כשהן קטנים אבל זן קטני קטנים. עד כמה, עד בן שש, כדרב אסי, דאמר רב אסי קטן בן שש יוצא בעירוב אמו. ופירש רש"י שם

(בד"ה יוצא בערוב אמו) :

"ערבה אמו לצפון ואביו לדרום, אמו מוליכתו אצלה ואין אביו מוליכו אצלו, שעדיין הוא צריך לאמו ובתרה שדיוהו רבנן, אלמא עד שש צריך סיוע מאמו, וכשם שהבעל זן אותה כך זן אותו עימה."

מדברי רש"י מפורש שמזונות הילדים מכח אמו. אמנם, רש"י מתיחס לדברי רבי עולא רבה, שהם על חיוב מזונות טרם תקנת אושא, שהרי באושה התקינו שיהא אדם זן את בניו ואת בנותיו כשהם קטנים (כתובות מט, ב). ולכן חיוב מזונות הילדים לפני תקנת אושא, הוא חיוב מכח מזונות האם ולא חיוב עצמאי. וכן נראה מדברי השטמ"ק (כתובות סה, ב ד"ה אע"פ) שהביא בשם רש"י במהדורא קמא :

"בפרק נערה שנתפתתה בקטנים עסקינן, דלא כפינן ליה למיזן אלא אמרינן ליה יארור ילדה וכו', קטני קטנים - אותם שקטנים ביותר."

הרי שגמרא זו מתיחסת לחיוב מזונות הילדים ללא תקנת אושא, דהרי שם הגמרא הביאה ראיה מיארור ילדה ואבני מתא שדיא ("התנן הוליד תולדותיו, והטיל פרנסתן על בני העיר" - רש"י, כתובות מט, ב) לענין אם הלכה כתקנת אושא או לא, וגמרא דידן מתיחסת א"כ לחיוב ללא תקנת אושא. (תקנת אושא הינה לזון עד גיל הבגרות - ראה רש"י כתובות מט, ב ד"ה כשהן קטנים, אלא שמדין תקנת אושא אין כופין א"כ אמיד בנכסיו - עיין בגמ' כתובות שם ובשו"ע אהע"ז עא, א). וכדברי רש"י מבואר גם בתוס' רי"ד: "והילכך כשם שחייב לזון את אשתו, כך חייב לזון בנים קטנים התלויין עליו". [לשון התלויין "עליו" צריכה באור, דלכאורה היה לו לומר תלויין "עליה", וק"ל].

הר"ן (כח, ב בעמוה"ר) הביא תוספת הסבר בדברי רש"י, דכיון שצריך הוא לאימו הרי הוא כגוף אחד עם אימו. לפ"ז אין כאן שני חיובים שהאחד נובע מהשני, אלא חיוב אחד לפנינו - מזונות האשה, ובנה הקטין ניזון מכח היותו גוף אחד עם אימו (עיי"ש בר"ן שנראה ששני הפירושים ברש"י עולים בקנה אחד).

ב. כאשר האם מתה

אולם בדברי הר"ן יש תוספת דין :

"אלמא מזונות הבן הנגרר אחריה הרי הן כמזונותיה, ומדין מזונות שלה נגעו בה. וכיון דמדרב אסי שמעינן שעד שש הבן נגרר אחר אימו, שמעינן שהוא חייב להוסיף על מזונותיה בשבילו עד שיהא בן שש, אבל כל שאין אימו קיימת לא מחייב, אבל לא ראיתי לראשונים ז"ל שאמרו כן."

הר"ן מוסיף שאם האם מתה, אין על האב חיוב מזונות. כאן הר"ן אינו מתיחס לדברי הגמרא בדין קטני קטנים אלא למזונות עד גיל שש, וגם מזונות אלו הינם מכח האם. ברם, אפשר שלדברי רב אסי יש חיוב מזונות עד שש גם ללא תקנת אושא מכח האם, ובאה תקנת אושא והוסיפה חיוב עצמאי לילדים עד שש. והנפקות הינה כאשר האם מתה, שאם החיוב מכח מזונות האם, אין חיוב האב אלא בחיי האם, משא"כ בחיוב עצמאי. [וכן יש לומר בדברי הר"ן, שמש"כ שלא ראה לראשונים שאמרו כן, אין הכוונה לזיקה שבין מזונות האם למזונות הילדים, שהרי מצאנו לראשונים שכתבו כן, אלא כוונתו לפטור המזונות כשהאם מתה.]. וכן הביאו האחרונים לחלק

כדברי הר"ן - הקרבן נתנאל בסוף פרק אע"פ, המהר"ם שי"ף בסוף פרק אע"פ, והמהרש"ם (חיו"ד סי' קסו).

הסבר דברי הר"ן, מצאנו בדברי השואל ומשיב (מהדורא ששתיתאי סי' מו),

וז"ל:

"ובזה נלפענ"ד דיש חילוק בין שש שנים מיותר על שש, דביותר משש אינו חייב כשאינו אמוד אבל עד שש חייב אף כשאינו אמוד, והיינו משום דבקטני קטנים כשיש חיוב לאמם, ממילא חייב אף כשאינו אמוד וחייב גם במזונות הבנים. וכמו כן הטילו על האב אף כשאינו חייב במזונות אמם, מ"מ עד בן שש לא חלקו בתקנתם, וכשם דאם היה חייב לאמם מזונות אף כשאינו אמוד היה חייב במזונות בנים ובנות, הוא הדין מצד תקנת האב אינו נפטר אף כשאינו אמוד, ותקנת אושא דהיתה על הקטנים לא היתה רק באמוד, זהו כשהן יותר מבן שש דאז נקראים בשם קטנים ... דבאמת נפקא מינה בזה, דמתורת אמם אפילו באינו אמוד חייב, וזה מתורת אמם. אבל ביותר מבן שש באינו אמוד, אין כופין אותו וכמש"כ הרמב"ם, אבל לענין זה שיהיה חייב עד שש אף שמתה אמם או שאינו חייב במזונות אמם, זה מתקנת אושא דהחויב על האב, ואף דבאינו אמוד אינו חייב, היינו בקטנים דהיינו יותר מבני שש אבל עד בן שש נקראים קטני קטנים, וזה מתורת אמם נגוע ביה, באושא ג"כ לא חלקו והטילו החויב על האב אף שמתה אמם, ואף שאינו חייב במזונות אמם."

מדברי השואל ומשיב עולה שיש שני סוגים שונים של חיובים, חיוב אחד מכח האם, וחיוב אחר - חיוב עצמאי. כאשר חייב האב במזונות ילדיו מכח האם, חיובו אינו מותנה בעובדת היותו אמוד בנכסים. כל זה בילדים עד גיל שש, אבל מעבר לגיל שש, החיוב הינו מכח תקנת אושא, שהיא תקנת חיוב עצמאית ואינה קשורה לחיוב האם, אך היא מותנית בהיות האב אמוד בנכסים. תקנת אושא מתפצלת לשני ראשים, לאחר שש החיוב מחודש, וע"כ דוקא באמוד כפינן ליה, אבל לפני שש - בקטני קטנים - השאירה תקנת אושא את אותם גדרי חיוב שהיו קיימים בחיוב שנבע מכח האם, ונתנה כח עצמאי לפעולה. ולכן אפילו מתה האם והאב אינו אמוד, מ"מ בקטני קטנים ע"פ תקנת אושא חייב האב במזונותיהם כבחי האם (ועיי"ש בהמשך דברי השו"ם). כדברי השואל ומשיב נמצא גם לגר"ש ורנר זצ"ל בספרו משפטי שמואל סי' ט, הובאו הדברים בפד"ר כרך ז עמ' 146 ולהלן. לפ"ז מובן מה שפסק הב"ש (עא, א) שחייב לזון את ילדיו אף אם אמם מתה "דלא כר"ן", שלדברי הר"ן אין חיוב מזונות בקטני קטנים אם אמם מתה אלא מתקנת אושא, ואילו למש"כ השו"ם חיוב זה קיים אף במתה מכח תקנת אושא ובגדרי החיוב מכח האם.

ברם, הסבר שונה נמצא לרבה של לומזא - הג"ר מלכיאל טננבוים - בספרו דברי מלכיאל ח"ה סי' קסה:

"ויותר נראה דס"ל שיש במזונות קטנים שני טעמים, טעם אחד בשביל שהם אצל אמם והיא מוכרחת לזונם, והוי זה בכלל מזונותיה וכמש"כ הר"ן והריטב"א, וכן מוכח להדיא בס"פ אע"פ. וטעם שני, מפני שאין להם דעת לבקש להם מזון, ואם לא יזונם אביהם יזדמן שימותו ברעב, ולזה הטילו על האב לזונם. ולזה איתא בש"ס (כתובות מט, ב) שחייב לזונם, ולא חילקו בין אמם קיימת או לא. ואיתא שם דאין הלכה כתקנת אושא בזה ולא חילקו בין קטנים לקטני קטנים וכמש"כ לעיל,

והיינו משום דאיירי כשאין להם נכסים וכשמתה אמם. ונפק"מ בין הטעמים לענין אם יש להם נכסים."

הרי דלדברי מלכאל תקנת אושא אף בקטני קטנים לא כפינן ליה כשאינו אמוד, וכאשר אמם מתה ואין אפשרות לכופו באינו אמוד לזונם מכח אמם, לא כפינן ליה אף בקטני קטנים. לדבריו י"ל, שפסקו של הבי"ש שחייב במזונות הילדים שאינם מתה, היינו מכח תקנת אושא ובגדרי התקנה. אלא דא"כ צ"ע אמאי כתב הבי"ש "דלא כר"ן", שהרי הר"ן לא חילק אלא במקום שהחיוב הוא מכח תקנת אמם.

ומצאנו פוסקים רבים שפסקו דלא כר"ן, לענין חיוב האב במזונות כשאמם מתה. בעל הכנסת הגדולה, בבאורו על הסמ"ג (דינא דחיי, לאוין, פא) הביא ראייה מהסמ"ג בדין בן גרושה, שאין מזונות הילדים כרוכים במזונות האם. ולמש"כ לעיל, אפשר שדברי הסמ"ג מתייחסים לחיוב שהוא מכח תקנת אושא, משא"כ לחיוב בקטני קטנים כשהוא מכח מזונות אמם, על כל ההשלכות שבחיוב זה, אין האב חייב אא"כ חייב במזונות האם. וכן נראה מדברי המשנה למלך (אישות יב, יד - ועיי"ש בהערת המגיה). וכן נראה לכאורה מדברי הרשב"ש בתש" (סי' קסח) שחייב אב במזונות הבן, אף שהאם היתה מורדת בטענת מאיס עלי. גם מדברי הבית מאיר (אהע"ז עא, א) נראה שנקט להלכה שדן הר"ן לענין מתה האם, דעת יחידאה היא. וכן נראה גם מדברי האור שמח (אישות יט, יב), שהוכיח מפסקו של הרמב"ם שיש לבת מאיסורי שניות מזונות, אע"פ שאין לאימה שום חיוב מזונות, שחייב במזונות ילדיו עד שש אף שאמם מתה "ודלא כרבינו ניסים". ולמש"כ יש מקום לחלק בין שני סוגי חיובים, ודברי הר"ן נסובים רק על חיוב שהוא מכח האם.

ג. לפי כבודו ועושרו

לאמור לעיל, ולפי הסברו של החלקת מחוקק שתלה שיעור חיוב מזונות הילדים במקור החיוב, אם הוא מכח חיוב האם במזונות או חיוב עצמאי, אם נפרש כדברי השואל ומשיב שיש שני סוגי חיובים, חיוב מכח האם וחיוב מתקנת אושא, כאשר החיוב מתקנת אושא בקטני קטנים מרחיב את מקרי החיוב אף למקום שאין אפשרות לחייב מכח האם, כגון במתה האם, א"כ בקטני קטנים (עד שש ועד בכלל - עיין ברב המגיד פ"ב הי"ד) שיש חיוב מכח אמם, יהיה חייב במזונותיהם לפי כבודו ועושרו, כדרך שחייב במזונות האם. ואף במתה האם הרחיבה התקנה את החיוב אף למקרה זה, ובגדרי החיוב שהיו קיימים בחיוב שמכח האם, ויהיה חייב במזונותיהם לפי כבודו ועושרו. אולם לפי הסברו של הדברי מלכאל, אף שיהיה חייב במזונות קטני קטנים לפי כבודו ועושרו, מ"מ כשמתה האם לא יהיה חייב בגדרי תקנת אושא.

והפוסקים הביאו ראייה מדברי הרמב"ם (אישות יג, הני"ל), דמוכח מדבריו שאין נותן להם מזונות לפי עושרו, וכמש"כ הרב המגיד, עיין בשו"ת רשב"ש סי' תקב, ובדינא דחיי (לאוין פא). והרי דברי הרמב"ם הני"ל מפורשים בבניו ובנותיו "עד שש". אמנם לשונו של הרמב"ם שם צ"ע, דמדוע לא כתב הרמב"ם: כשם שהוא חייב בכסות אשתו, כך הוא חייב בכסות בניו ובנותיו וכו', וכמש"כ בפ"ב הי"ד לענין מזונות, אלא כתב "ולא האשה בלבד...", דמשמע שהוא תוספת חיוב על האמור לעיל ולא חיוב הנובע מחיוב האשה. אמנם לפי דברי השואל ומשיב י"ל, שהרמב"ם בפ"ג מאישות מיירי לענין חיוב עצמאי, וכגון שמתה האם, אך זה דוחק. או שיש לחלק בין מזונות לכסות, וכמש"כ באגרות משה (אהע"ז, ח"א, סי' קו), וז"ל:

"ולכן אף שהבי"ש והח"מ בסי' עא ס"א סברי דלא כר"ן, נלענ"ד שיש

לפסוק כר"ן, כיון שרש"י רא"ש ורמב"ם סבירא להו כוותיה ומוכרח כדבריו כדבארתי. ואף לדידהו מסתבר שידו שיש גם חיוב מצד מזונות אשתו כמו בארחי פרחי, ולכן כשנתן לה עבורם נמצא שזן אותם מצד חיוב מזונות שלה והוי המותר שלה. ולפי"ז יצטרך לזון אותם במזונות שנתן לאמם, ולא דמי לכסות שבסי' עג סעי' ו שאינו נותן להם כפי עושרו אלא כפי צרכם בלבד, משום שהקטנים אינם צריכים לכסות שצריכה אמם, ודלא כח"מ."

על-מנת להבין את דברי האגרות משה בגדר חיוב המזונות מכח האם, יש להביא קטע נוסף באותה תשובה, וז"ל:

"ולענ"ד ראייה גדולה לר"ן, שמצד זה שאי אפשר לה להעמיד עצמה יש להיות בכלל חיוב מזונות שלה, מהא דכתובות דף סד דמחויב ליתן לה חד סעודה או גם תרתי תלת לארחי ופרחי, שלכאורה תמוה מאד מהיכי תיתי יתחייב ליתן לה בעד ארחי ופרחי. ולכן צריך לומר שכיון שהוא דבר שכל אדם נותן כשמזדמן לו, הוא בכלל חיוב מזונותיה, דאין יכול לומר שתהיה אכזרית ולא תתביש ולא תתן, וא"כ כ"ש בבניה, שודאי אין יכול לומר לה שתהיה אכזרית, והווי תרוייהו, הא דארחי ופרחי והא דקטני קטנים, מחד טעמא."

מדברי האגרות משה עולה, שהיות ומבואר בגמרא שחייב הבעל לספק לאשתו מזונות גם עבור ארחי פרחי, ומזונות אלו הינם מרכיב בחישוב מזונות האדם, הוא הטעם שחייב במזונות קטני קטנים, היות ולא יעלה על הדעת שלא תתן מזונות אלו ותהיה אכזרית, מזונות אלו הם חלק ממזונותיה, ובמידה ולא יתן לה עבורם, תצטרך לקמץ ממזונותיה היא. לסברא זו יש מקום לחלק בין מזונות לכסות, דדוקא מזונותיה גדלים באחוזים מסוימים עבור ארחי פרחי וקטני קטנים, אבל כסות - אין דומה כסות הקטן לכסותה, וע"כ לא שייכת הסברא שדרך העולם לתת בכגון זה והוי בכלל כסותה, דמה ענין כסותה לכסותם, משא"כ לענין מזונות שייך לומר שדרך לתת ממזונותיה לארחי פרחי. לפ"ז מובן מדוע במזונות ארחי פרחי ובמזונות קטני קטנים, נותן לפי כבודו ועושרו, דכיון שמזונות אלו היא נותנת, "דאין יכול לומר שתהיה אכזרית" ולא תתן מזונות לארחי פרחי וקטני קטנים, והיינו שנותנת ממזונותיה, וע"כ גם מזונות אלו ניתנות לפי כבודו ועושרו. וכן מובן מדוע הרמב"ם בפ"ג מאישות, כשהוא דן בדין כסות הילדים, אינו מזכיר את הזיקה בין כסות הילדים לכסות האשה, כשם שכתב במזונות, דכיון שכסות האשה וכסות הילדים אינם שוים, אין חיובם האחד מכח השני, משא"כ במזונות.

ד. כאשר האם משתכרת

לפי דברי האגרות משה שנותן לקטני קטנים מזונות לפי עושרו, יש לדון כאשר האם אינה מקבלת מהאב מזונות, האם גם בכגון זה זכאים הילדים למזונות לפי כבודו ועושרו. המפתח לשאלה זו טמון בסיבה שבעטיה אין האשה מקבלת מזונות מבעלה, האם מפני שהאשה הפסידה את זכותה למזונותיה, או שמעשי ידיה הינם תמורה ותשלום למזונותיה.

בשאלה זו יש לבחון כל מקרה לגופו. יש מקרים בהם האשה מפסידה את זכותה למזונות, כגון במורדת וכד', או שהאשה הפקיעה את עצמה כשאמרה "איני ניזונת ואיני עושה" (זמנית או החלטית - עיין שו"ע אהע"ז סט, ד), בכגון זה אין לחייב את האב בטפל כאשר העיקר הפסיד זכותו (מכח מעשיו או מרצונו), וכל זכות

הילדים למזונות הינם מכח תקנת אושא. אמנם, לפי דעת השואל ומשיב הנ"ל, במקרה כזה תיושם תקנת אושא בקטני קטנים לפי גדר החיוב של האם, וכמש"כ השואל ומשיב במתה האם. ולפי הדברי מלכיאל, תקנת אושא פועלת, הן בקטנים והן בקטני קטנים, מכוחה העצמאי ובגדרי התקנה. כלומר - לפי השואל ומשיב יצטרך לתת לקטני קטנים לפי כבודו ועושרו, ולדברי מלכיאל יתן כפי צרכם.

ברם, יש מקרים בהם בית דין משאיר את שכרה של האשה בידה, מאחר והוא רואה בכך תשלום של הבעל למזונותיה. בית דין סבור לעיתים שאין טעם ב"אפוכי מטרתא", שהאשה תתן לבעל את משכורתה והוא יתן לה בתמורה מזונות, לא מחמת העובדה שהאשה אמרה (או נהגה כן בשתיקה - ראה שו"ת מהר"י באסן סי' מ) "איני ניזונת ואיני עושה", אדרבא - יתכן והאשה היתה מעדיפה לתת לבעל את משכורתה ושבתמורה יתן לה שקט כלכלי, אך עקב התנהגותו של הבעל, האשה (ובית דין) חשים בחוסר בטחון לתת לו את משכורת האשה, מחשש שמא לא ימלא את חובותיו, ובית דין רואה שבנסיבות הקיימות יש לאשה שקט כלכלי בהיות מעשי ידיה תשלום עבור מזונותיה. כמו-כן ישנם מקרים בהם הבעל מציע מיוזמתו; "צאי מעשי ידיך למזונותיך, ומה שאינו מספיק אשלם לך" (ראה: רמ"א אהע"ז סט, ד), והאשה מקבלת את הצעתו (שאם אינה מסכימה, באנו למחלוקת ראשונים - עיין ב"ש סט, ד). במקרים הנ"ל יש לראות את מעשי ידיה כתשלום למזונותיה, וכאשר מזונותיה אינם מספיקים לקטני הקטנים ולארחי פרחי, על הבעל להשלים לה מזונות לפי גדר החיוב של מזונות האשה, דהיינו לפי כבודו וכבודה.

ה. שיעור החיוב בתקנת אושא

מדברי הרמב"ם בפ"ג מאישות ה"ה, לענין חיוב האב בכסות ילדיו, מבואר שהשיעור הוא "כדי צרכן בלבד". בחלקת מחוקק עג, ו, כתב וז"ל:

"... אבל בניו אם נותן להם כדי צרכן ההכרחי יוצא בזה."

לכאורה נראה שהח"מ בא להגביל את שיעור החיוב לצרכים ההכרחיים בלבד. ומסתבר שגדרי "כדי צרכן" ו"הכרחי", נמדדים בהתאם לתקופה המשתנה, ואין ללמוד מזמן אחד למשנהו. "צורך" יכול להמדד גם לפי נתונים משתנים של מצב הילד, אם מחמת סיבות של בריאות יצטרך מזונות מיוחדים (לכאורה לדברי רע"א בתש"י סי' קנ מזונות מיוחדים דינם כרפואה. ברם, גם ברפואה יש לחייב את האב, עיין במנחת יצחק ח"ו סי' קנ, שדייק דין זה מהחתם סופר בתש"י חור"ד סי' עב). ע"כ יש לראות בשיעור הנ"ל שיעור המשתנה בהתאם לנסיבות. אולם המודד הינו מודד אובייקטיבי, שאינו משתנה בהתאם לגובה ההכנסות של האב.

חידוש בביאור השיעור "כדי צרכן", מצאתי בדברי הגר"ש ורנר זצ"ל, בספרו משפטי שמואל י, ג. הרב ורנר מנסה לישב את מנהג בתי הדין, שפוסקים מזונות ילדים לפי עושרו של האב, עם ההלכה הפסוקה שאין למדוד את מזונות הילדים לפי עושרו אלא כל אב יספק להם לפי צרכם. ההסבר הינו ע"פ מה שנפסק בהלכות צדקה שלענין בן טובים נותנים צדקה לפי הרגלו; "די מחוסרו אשר יחסר לו" (ראה: כתובות סז, ב, שו"ע יור"ד רנ, א). לאחר שדן בדין זה, מסיק וז"ל:

"זהו ביאור הפוסקים שבמזונות הבנים אינו נוהג הדין של עולה עימו, אבל אם נהג באיזה רמה שהיא את פרנסת ביתו, והבנים כבר הורגלו לרמה זו, נראה שחייב לתת להם גם כשאינם בביתו, מזונות כפי שהורגלו בביתו כדין עני בן טובים."

וממשיך, שכאשר רמת חיי האב עלתה רק לאחר גרושיו מהאם, והבנים אצל האם, אין לחייבו לתת לילדיו מעבר לרמת החיים שהורגלו בביתו, לפי עושרו דהיום. לפי ההסבר הנ"ל צ"ל שכוונת הרמב"ם "כדי צרכן" וכוונת הח"מ בגדר "כדי צרכן ההכרחי", ששיעור זה משתנה בהתאם לרמת החיים שהורגלו בחיי האב, וע"פ זה נקבע צרכן. אולם גם מודד זה הוא בבחינת "גג", דהיינו - שאם העני האב, אין לחייבו בחיוב זה אלא יש לשער ע"פ עושרו דהיום עד כמה יוכל לספק להם את צרכן שהורגלו לו, שהרי לא מסתבר שיספק להם רמת חיים גבוהה והוא יחזר על הפתחים. ועוד, דפשוט שאינם עדיפים על האם, שבכגון זה ג"כ לא היתה מקבלת מזונות לפי השיעור הגבוה של הכנסתו הגבוהה מהעבר.

ברם, לענ"ד נראה, שכל דין זה הוא במקרה שהאם אינה עובדת ואינה מתפרנסת, שאף שאין חיוב המזונות מוטל על האם אלא האב, הן מזונות קטני קטנים והן מזונות מכח תקנת אושא (והן מזונות מכח תקנת הרבנות הראשית), שכל אותם חיובים הוטלו על האב, מ"מ שעור חיוב מזונות לפי עושרו, אינו מכח התקנות הנ"ל אלא בגדרי חיוב צדקה, וכמש"כ הגר"ש ורנר, א"כ בחיוב צדקה שוה האשה לאיש. שאף שקיי"ל שאין מקבלין מן הנשים צדקה אלא דבר מועט (עיין יור"ד רמח"ד), מ"מ בידוע שלאשה יש ממון מיוחד שאין לבעלה רשות בהם, או באשה גרושה, ודאי שחיובה שוה לאיש. וע"כ אם בשעור המינימאלי חיוב האב מוחלט, מעבר לשעור זה שוה חובת האם לחובת האב, וע"כ יש לקחת בחשבון גם את משכורתה של האם בטרם יחייבו את האב לפי עושרו (מעבר לשעור המינימום). מה עוד שיתכן ורמת החיים לה הורגלו הילדים בבית האב, נבעה הן מגובה הכנסת האב והן מגובה הכנסת האם, וע"כ בבואנו למדוד את גובה החיוב, יש לקחת בחשבון גם את גובה משכורתה של האם.

לסיכום:

א. כאשר חייב האב במזונות אשתו, חייב לתת עבור מזונות ילדיו הקטנים מגיל שש, לפי אותו ערך של מזונות האשה, דהיינו לפי עושרו.

ב. כאשר אינו חייב במזונות האם, או בילדים הגדולים מגיל שש, נהגו בתי הדין לפסוק מזונות לפי רמת החיים שהנהיג בביתו, וזאת ע"פ דיני צדקה.

ג. כאשר החיוב הוא מדין צדקה, יש לקחת בחשבון גם את גובה הכנסת האם, לשם קביעת גובה החיוב שמעבר לחיוב המינימאלי.

לאור האמור לעיל, בנידון שאלה דנן, יש לקבוע את גובה שעור המזונות, גם בהתחשב במשכורתה של האשה.

מסקנות

א. 1. דעת הרמב"ם שאב חייב במזונות ילדיו לפי צרכן ולא לפי כבודו.

2. הח"מ מסתפק בדין הנ"ל, ורוצה לתלותו במחלוקת הראשונים אם מזונות הילדים הינם מכח מזונות האם או חיוב עצמאי.

ב. 1. מדברי רש"י מוכח שמזונות הילדים שמעיקר הדין (לפני תקנת אושא) הינם מכח אימם.

2. מדברי הר"ן נראה שמזונות הילדים הוא חיוב אחד עם מזונות האם, ואם האם מתה, אין על האב חיוב מזונות.

3. בד"ה הנ"ל לא מיירי הר"ן במזונות של קטני קטנים.

4. יש המסבירים בדברי הר"ן שיש שני סוגים של חיובים בילדים עד גיל שש, חיוב מכח האם וחיוב עצמאי. ובתקנת אושא - עד גיל שש החיוב העצמאי הינו באותו גדר של חיוב מכח האם, ולאחר שש החיוב דוקא אם הוא אמוד.

5. פוסקים רבים חולקים על הר"ן וסוברים שהאב חייב במזונות ילדיו אף שמתה האם.

ג. יש הסוברים שמזונות הילדים הינם חלק ממזונות הבית שנותנים לאשה, ולא גרעו הילדים מארחי פרחי, וע"כ נותן להם לפי כבודו, משא"כ כסותם - שאין כסות הראויה לאמם ראויה להם, וע"כ הוי חיוב נפרד.

ד. כאשר האב חייב במזונות ילדים לפי כבודו (כאשר החיוב מכח האם), ואינו זן את האם מחמת שהפסידה מזונותיה (מורדת וכד'), אינו זן את ילדיו אלא לפי צרכן. אך כאשר החיוב נשאר עדיין על האב אלא שיצאו מעשי ידיה במזונותיה, נותן לילדים לפי כבודו.

ה. 1. שערור כדי צרכן הוא שערור משתנה, בהתאם לזמן ולנסיבות.

2. יש הסוברים ששערור זה נקבע גם ע"פ רמת החיים שהנהיג האב בביתו.

3. גם אם בשערור המינימאלי חיוב האב הוא מוחלט ובלתי משתנה ואינו תלוי בעושרה של האם, לענין השערור שמעבר למינימום יש להתחשב גם באפשרויות הכלכליות של האם.